

Ivan JOVOVIĆ*

SVETI KNEZ VLADIMIR DUKLJANSKI — MILENIJUMSKA LIČNOST BALKANA

Apstrakt: Kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog predstavlja značajnu smjernicu u razvoju savremenog crnogorskog duhovnog i državnog identiteta. Vladimirov krst je poveznica sa najdubljim slojevima našeg kolektivnog pamćenja. Međutim, sticajem historijskih okolnosti, Vladimirov kult je vremenom izgubio primarno značenje na crnogorskom prostoru, zadržavajući se tokom stoljeća među lokalnim stanovništvom, na barsko-ulcinjskom području.

Do reafirmacije Vladimirovog kulta dolazi premještanjem njegovih moštiju iz Krajine, prvo u Drač, a potom u pravoslavni Manastir Šin Đon nedaleko od Elbasana, kada ujedno dolazi i do preoblikovanja njegovog izvornog žitija. Od kraja XIV vijeka u hagiografskim spisima pojavljuje se pod imenom Jovan (Ivan) Vladimir.

Za opstanak i širenje ovog kulta zaslužna je Ohridska arhiepiskopija. Njegov lik je oslikan na brojnim pravoslavnim crkavama i manastirima na prostoru Balkana, a njegovi portreti, zbog iseljavanja vlaško-cincarskog elementa tokom XVIII vijeka, stigli su i do podunavskih zemalja. Preko historijsko-književnih ostvarenja katoličkog sveštenstva nastalih tokom XVII i XVIII vijeka Vladimirov kult je prisutan i na prostoru današnje Hrvatske.

Zbog specifičnog vjersko-narodnog rituala koji se stoljećima održava na Trojičindan ili Duhove na Rumiji, 22. maja po starom ili 04. juna po novom kalendaru, kod pravoslavnog manastira Jovana Vladimira kod Elbasana oko čivota sveca, njegov kult je poprimio ekumenske karakteristike, pa samim tim dobio i internacionalno značenje.

Ključne riječi: *sveti knez Vladimir Dukljanski, Duklja, Vojislavljevići, Pop Dukljanin, Karlo Topija, Šin Đon kod Elbasana, arhiepiskop drački Kozma*

U godini velikih jubileja koji su utkani u sveukupnu crnogorsku tradiciju posebno mjesto zauzima obilježavanje hiljadugodišnjice od smrti dukljanskog kneza Vladimira. Njegovo tragično smaknuće postalo je zaloga državotvornosti crnogorskog naroda. To je svakako razlog da se savremena Crna Gora in-

* Mr sc. Ivan Jovović, Matica crnogorska, zamjenik glavnog urednika i koautor monografije *Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” — Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016.

stitucionalno odredila prema svom ishodištu, što prepoznajemo i u formiranju državnog Odbora za obilježavanje 1000 godina od smrti kneza Vladimira Dukljanskog — Svetog Vladimira. Međutim, bilo bi neobjektivno da naprijed spomenutu milenijumsku hiljadugodišnjicu posmatramo u nekim uskim nacionalnim ili administrativnim okvirima, s obzirom na to da je njegov svetački oreol odavno postao simbol univerzalne ljubavi, u kome se susrijeću i prožimaju različiti balkanski etniteti, konfesije i tradicije.

Bazirajući se na navedenim postavkama, Fonadacija „Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore objavili su povodom ovog jubileja prvu monografiju na crnogorskom i engleskom jeziku pod nazivom *Dukljanski knez Sveti Vladimir (970–1016)*, koja je 22. maja ove godine, na spomendan dukljanskog kneza, promovisana u Baru, a potom i u drugim crnogorskim gradovima. U ovoj publikaciji zastupljeni su autorski tekstovi referentnih naučnih radnika iz Crne Gore i inostranstva, tj. onih od Makedonije, Albanije, Srbije pa sve do daleke Rusije, dokle je, inače, po pisanim svjedočanstvima dosegnuo kult Svetog Vladimira. Istovremeno u istoj su publikovani različiti hagiografski i književni prilozi nastali u Hrvatskoj i Sloveniji. Imajući u vidu da je u likovnoj umjetnosti Vladimirov lik prisutan i na freskopisima unutar Bugarske pravoslavne crkve, s razlogom možemo konstatovati da je kult svetog kneza Vladimira prisutan od Jadranskog do Crnog mora. Upravo je to razlog da akcentujemo dukljanskog svetog kneza Vladimira kao milenijumsku ličnost Balkana jer predstavlja značajnu kulturološku poveznicu balkanskih naroda.

Malo je tema koje su toliko dugo prisutne u narodnom predanju, istoriografskim djelima, kao i u književnim i umjetničkim ostvarenjima, kao što je to slučaj sa svetim dukljanskim knezom Vladimirom (970–1016). U proteklih hiljadu godina njegov kult je nastao i opstajao uporedo u narodnoj tradiciji i crkvenoj liturgiji, nalazio se između dokumentarne fikcije i istorijske zbilje. U osnovi, kult svetog kneza Vladimira je značajna poveznica Istoka i Zapada, medijum u kojem se susrijeću i prožimaju različiti narodi, kulture i religije.

Riječ je o svecu nepodijeljene Hristove crkve, koji ima latinski i grčki životopis, zasnovan na izvornom staroslovenskom, izgubljenom, predlošku. Međutim, ne samo liturgija nego i književnost i umjetnost uopšte uzdignle su kult svetog kneza Vladimira na rang kulturološke vrijednosti južnoslovenskih i balkanskih naroda. Po svojoj strukturi kult Svetog Vladimira Dukljanskog oplemenjuje riznicu evropske civilizacije, a ujedno korespondira sa konceptom multikulturnog i građanskog društva.

Naziv slovenske države Duklje (u srednjovjekovnim slovenskim dokumentima — Dioklija) pojavljuje se u okviru zasebne vizantijske administrativno-političke jedinice zvane arhontija u X stoljeću, čija oblast se prostirala duž oba-

la crnogorskog dijela Jadrana, preko basena Skadarskog jezera, a njene granice u unutrašnjosti završavale su na limesu rijeka Tare i Lima. Središte državne formacije dukljanskih Slovena, naših predaka, nalazilo se u podnožju planine Rumije, u kojem je izvorište crnogorske duhovnosti, odnosno mjesto nastanka crnogorske srednjovjekovne tradicije.¹

Najstariji materijalni trag dukljanske državne tradicije predstavlja olovni pečat arhonta Petra, koga Pop Dukljanin naziva Petrislavom, na kojem stoji na grčkom jeziku utisnut natpis: „PETAR ARHONT DUKLJE AMEN”. Arhont Petar je bio vizantijski vazal. Pečat potvrđuje ono što Konstantin Porfirogenet sredinom X vijeka piše u *Spisu o ceremonijama*, a to je činjenica da je do sredine X vijeka Dukljanska kneževina bila formirana i jasno razgraničena od susjednih slovenskih kneževina i ostalog vizantijskog područja. Ujedno, pečat arhonta Petra, arhontije Duklje, za kojeg Pop Dukljanin kaže u svom djelu da je otac svetog kneza Vladimira, predstavlja bitno svjedočanstvo o hristijanizaciji dijela Dukljana u X stoljeću, a kitorstvo Crkve Svete Marije u Krajini upravo se njemu pripisuje.²

Poslije smrti oca, knez Vladimir je naslijedio prijesto i vladao Dukljom sve dok ga nije napao i zarobio makedonski car Samuilo 998. godine. Na Samuilovom putu ka Dalmaciji našao se knez Vladimir, koji je organizovao odbranu svoje zemlje. Tom prilikom je Samuilo razorio grad Duklju, pa se Vladimir sa svojom vojskom morao povući u prijestolnu Krajinu, u utvrđenje na brdu Oblik, odakle je pružao otpor makedonskoj vojsci. Međutim, zbog izdaje, bio je primoran na predaju. Inače, borba Dukljana predvođena knezom Vladimirom protiv cara Samuila sačuvana je u plemenskom predanju Drobnjaka.³

Padom gradova i utvrđenja u unutrašnjosti Kneževine Duklje, Samuilo je nastavio vojni pohod prema zapadu. Dugo je Ulcinj držao u opsadi, ali ga nije uspio osvojiti. Napredujući duž jadranske obale, spalio je Kotor i Dubrovnik, završavajući svoju ekspediciju kod Zadra. Vraćajući se iz tog pohoda u svoju prijestolnu Prespu, poveo je sa sobom i dukljanskog kneza Vladimira kao ratnog zarobljenika. U Prespi se razvila ljubav između njega i careve kćerke Kosare, koja je od oca izmolila pristanak da se uda za otmjenog sužnja, lijepog izgleda, skromnog, dobroćudnog i blagorodnog, ispunjenog mudročću i znanjem Gospoda. Dakle, dinastičko orođavanje, odnosno poznanstvo Vladimira i Kosare objašnjeno je posredstvom Svetog Duha. Kao carevom zetu vraće-

¹ Ć. Bogičević, *Istorija crnogorskog sudstva*, Podgorica — Cetinje, 2009, str. 44–52.

² D. Živković, *Istorija crnogorskog naroda*, tom II, Cetinje, 1989, str. 98.

³ A. Luburić, *Drobnjak pleme u Hercegovini, poreklo, prošlost i etnička uloga u našem narodu*, Beograd, 1930, str. 22.

na mu je na upravu Duklja i pridodate još neke oblasti u današnjoj Albaniji.⁴ Kao „čovjek pravičan i miroljubiv i pun vrlina” (Skilica) uživao je veliki ugled u svom narodu. Sa svojom ženom Kosarom živio je u „besporočnom braku”, te nije imao nasljednika. Međutim, od novog cara Vladislava, Kosarinog rođaka, koji je, izgleda, bio bogumil, te mu je smetala Vladimirova bogougodnost i popularnost, bio je na prevaru domamljen u Prespu, gdje je pogubljen i sahranjen u tamošnjoj crkvi. Dogodilo se to 22. maja 1016. godine. Sudbinski dan u povijesti Duklje predstavlja tragični kraj zemaljskog života dukljanskog kneza Vladimira. Taj žrtveni događaj označio je ujedno i početak njegovog svetiteljskog kulta.⁵

Burna istorija ovog prostora je svakako jedan od uzroka što je sačuvano veoma malo materijalnih tragova iz perioda vladavine kneza Vladimira, kao i cijele dinastije Vojislavljevića. Ipak, zahvaljujući ritualu koji se održava na planini Rumiji u čast svetog kneza Vladimira, gdje se iznosi najstarija crnogorska relikvija — krst Svetog Vladimira, sačuvana je memorija o najdubljim slojevima dukljanske duhovne i državne tradicije. Zato život svetog kneza Vladimira danas predstavlja značajnu smjernicu u razvoju savremenog crnogorskog duhovnog i državnog identiteta, pri čemu njegov kult ima ekumensko, pa samim tim i internacionalno značenje.

U slavu Svetog Vladimira održava se stoljećima procesija ili litija na Trojičindan ili Duhove, kada se krst u ranim jutarnjim časovima iznosi na najviši vrh Rumije, i tom prilikom se blagosiljaju sve četiri strane Kneževine Svetog Vladimira. Po narodnom vjerovanju, na ovom mjestu biće sagrađena nova crkva kada bude dovoljno sakupljeno kamenja. Tom prilikom mnogi pobožni poklonici (sve tri konfesije) za krstom nose po jedan poveći kamen i ostavljaju ga na već formiranoj gomili kamena, koja inače potiče još iz antičkog perioda, na vrhu Rumije, kada započinje pravoslavno bogoslužje.⁶

Krst sa kojim je po legendi pogubljen Knez Vladimir je drveni, spolja okovan tankom metalnom pozlatom koja je vjerovatno naknadno urađena. Na četiri kraja krsta urađeni su portreti četvorice evanđelista. Na debljem dijelu okolo su utisnuta latinska slova: FOIO FOIO. Po ocjeni stručne javnosti ovaj sakralni predmet se samo uslovno može nazvati krstom Svetog Vladimira, s

⁴ Đ. Borozan, *Crnogorske dinastije, Vojislavljevići — Balšići — Crnojevići*, Cetinje, 2015, str. 37.

⁵ S. Perović, *Dukljanski knez Vladimir i makedonska princeza Kosara između legende i istorije*, „Crnogorski anali”, časopis za istorijska i društvena pitanja, god. 1, br. 1, Cetinje, 2013, str. 136–137.

⁶ M. Radojević, *Rumija i kult Sv. Vladimira, Crnogorske planine (putopisi i zapisi)*, Cetinje, 1997, str. 32.

obzirom na to da je u pitanju krst sa gotičkim arhaičnim ikonografskim programom, koji se datira u prvu polovinu XVI stoljeća.⁷

Krst Svetog Vladimira je vlasništvo porodice Andrović iz sela Mikulići, a značajnu ulogu za opstanak ovog kulta tokom minulih vjekova pripada muslimanskom stanovništvu Mrkojevića. Malo koja relikvija u svijetu može u jednom danu, na jednom mjestu, stoljećima da okuplja pravoslavce, katolike i muslimane, kao što je to slučaj sa krstom Svetog Vladimira. U zajedničkoj litiji o Trojičindanu ili Duhovima na najvećem vrhu planine Rumije vjerni narod barskog kraja, u obzorju ovog crkvenog praznika, moli se i blagosilja sve četiri strane države mirotičivog kneza Vladimira. Sličan crkveno-narodni ritual odigravao se i kod albanskog grada Elbasana, gdje su se od kraja XIV vijeka, donedavno, nalazile njegove mošti, smještene u pravoslavnom Manastiru Jovana Vladimira, i kada su se oko njegovog čivota 22. maja takođe okupljali pravoslavci, katolici i muslimani ne samo iz okoline Elbasana već i iz drugih balkanskih zemalja.⁸

Slom Makedonskog carstva i ponovno uspostavljanje vizantijske vlasti u Duklji bilo je suprotno težnjama koje su išle ka ostvarenju nezavisnosti Duklje jer su Dukljani, poput ostalih Južnih Slovena, htjeli da se oslobode vazalnog odnosa. U tom pravcu, Vladimirovim nasljednicima će ići naruku zaoštavanje crkveno-političkih odnosa između Carigrada i Rima, što će u budućim događajima biti od presudnog značaja za državnu i duhovnu orijentaciju Duklje, s obzirom na to da će, zbog direktne konfrontacije sa vizantijskim dvorom, knez Vojislav silom inercije biti okrenut ka Rimu. To će tektonski poremetiti odnose jer će Duklja od sredine XI stoljeća postati najjača slovenska država na ovom dijelu Balkana i Mediterana.

Najnovije iščitavanje najdubljih slojeva crnogorske istorije pokazuje da je utemeljivač kraljevske kuće Vojislavljevića Dobroslav (Vojislav) rođen za vladavine kneza Vladimira, a ne, kako se to dosad smatralo, neposredno poslije pogibije njegovog oca kneza Dragomira — dakle 1018. godine. Sama činjenica da je Vojislav rastao u okruženju svog strica kneza Vladimira i bio kao mladić sudionik burnih dešavanja zasigurno je uticala na oblikovanje ne samo njegove ličnosti već vojno-političke strategije, za čije vladavine će Duklja *de facto* postati nezavisna država. (Poslije vojnog poraza vizantijske vojske na Tuđemilu 1042. godine, Dobroslav će dobiti ime Vojislav.) Vojislav je znao da

⁷ V. Lupis, *Iz prošlosti srednjovjekovnog zlatarstva Bara*, Zbornik radova „Hrvatsko-crnogorski dodir i / Crnogorsko-hrvatski dodiri; identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja“, Zagreb, 2009, str. 736–738.

⁸ S. M. Štedimlja, *Tragom Popa Dukljanina*, Zagreb, 1941, str. 20–24.

u ostvarenju državnih ciljeva mora ići putevima svog prethodnika kneza Vladimira, tj. učvrstiti dukljansko-makedonske odnose preko obnavljanja rodbinskih veza. Tako se Vojislav oženio rođakom cara Samuila kojoj je rođeno ime bilo Neda, da bi nakon udaje za Vojislava, primila latinsko ime Domenika. Zato ne treba veliko objašnjenje zašto su Makedonci proglasili kralja Bodina za cara 1072. godine.⁹

Iako se u narodnoj memoriji, kao i u pojedinim hagiografskim spisima, sveti knez Vladimir naziva kraljem, pa čak i carem, istorijska nauka je na stanovištu da je prvi vladar iz dinastije Vojislavljevića sa titulom kralja Mihailo Vojislavljević. Ovog vladara tim visokim naslovom intituliše papa Grgur VII, kada mu 1078. godine dodjeljuje kraljevske insignije, što je u tom vremenu podrazumijevalo i međunarodno priznanje države. Osnivanje crkvene metropole u Duklji je riješeno nešto kasnije zbog sporenja Bara i Dubrovnika, pa je papa Klement III 1089. godine na zahtjev kralja Bodina ustanovio Dukljansko-barsku nadbiskupiju i metropoliju. U papskoj buli iz 1089. godine Bodin se naziva „veleslavnim kraljem Slovena”, a dukljanskom — barskom nadbiskupu Petru i njegovim nasljednicima na katedri dukljanske crkve data je u nadležnost barska, kotorska, ulcinjska, svačka, skadarska, drivatska, pulatska, srpska, bosanska i travunjska crkva, kao i uprava nad svim manastirima Dalmatinaca, Grka i Slovena u dukljanskoj crkvenoj provinciji. Dakle, Dukljansko kraljevstvo do kraja XI vijeka dobija sve atribute klasične feudalne državne formacije, zastavu — plašt — krunu.¹⁰ Od dobijanja kraljevskih insignija, Duklja je bila konstitucionalna monarhija jer je vladar sa narodom dijelio prerogative samostalnosti, pa genezu institucije Zbora nalazimo u dukljansko-zetskom periodu crnogorske istorije.¹¹ Do kraja XII vijeka dukljanskom državom, nezavisno ili poluzavisno, vladalo je pet kneževa i osam kraljeva prve crnogorske dinastije Vojislavljevića. U genealogiji dinastije Vojislavljevića, Vladimir je uz Mihaila najprisutnije ime među muškim članovima ove vladarske kuće. Geneološko stablo Vojislavljevića bilježi tri Vladimira, od kojih jedan ima titulu kralja, a druga dva kneza.¹²

U djelu Popa Dukljanina data je latinska verzija Žitija Sv. Vladimira, koja se nalazila u Crkvi Svete Marije u Krajini, a nastala je na osnovu starijeg pred-

⁹ S. Čukić, *Đe se odigrala bitka iz 1040 godine?*, Zbornik radova „Vojislavljevići”, Cetinje — Podgorica, 2015, str. 369–393.

¹⁰ E. Peričić, *Sclavorum regnum Grgura Barskog*, Zagreb, 1991, str. 65–68. i 86. Vidi: V. Nikčević, *Književnost Duklje i Prevalitane*, Podgorica, 2006, str. 361–374.

¹¹ S. Tomović, *Komentar Gorskog vijenca*, Nikšić, 1986, str. 395–397.

¹² V. Vuleković Boljević, *Rodoslov Vojislavljevića i porijeklo Nemanjića prema Ljetopisu Popa Dukljanina*, Zbornik radova „Srednjovjekovna istorija Crne Gore kao polje istraživanja”, Istorijski institut Crne Gore, knjiga 3, Podgorica, 1999, str. 116–119.

loška na slovenskom jeziku. Po ocjeni dijela naučne javnosti, *Žitije Svetog Vladimira* valjalo bi tražiti u periodu između 1075. i 1089. godine. Ono je imalo da posluži kao temelj nove dinastije, nakon što je dukljanskim vladarima priznata kraljevska titula i utemeljena nadbiskupska katedra u Baru. Ustanovljenjem kulta svetog vladara, začetnika dinastije, pribavljena je sva potrebna atribucija koja je u srednjem vijeku bila neophodna za stvaranje državnog legitimiteta.¹³ Dakle, kult svetog kneza Vladimira ustanovljen je u XI vijeku, te pripada zapadnoj, latinskoj političkoj i crkvenoj teritoriji naseljenoj Slovenima.¹⁴

Teritorijalno proširenje Dukljanske kneževine na susjedne oblasti zbililo se za vladavine kneza Vladimira i predstavljalo je osnov njihove integracije u Dukljansko kraljevstvo, što se nešto kasnije reflektovalo na uspostavljanje široke crkvene jurisdikcije Dukljansko-barske nadbiskupije i metropolije. Ova duhovna institucija u Dukljanskom kraljevstvu bila je integrativni faktor koji je u kritičnim momentima ustajao u odbranu ne samo svoje jurisdikcije već i dukljanske države, kada joj je prijetila opasnost od unutrašnjih i spoljnih činilaca.¹⁵

Međutim, usljed čestih unutar-dinastičkih sukoba, ponovnog prisustva Vizantije na ovom prostoru, ali i jačanja i ekspanzije prve srpske države — Raške, Dukljansko kraljevstvo polako je silazilo sa istorijske pozornice krajem XII vijeka. Tako je ovaj vladarski rimokatolički kult bio usredsređen na periferiju nemanjičke države, pa je samim tim kult vremenom dobio lokalne karakteristike, zadržavajući se samo na dijelu crnogorskog prostora.¹⁶

O kultu svetog kneza Vladimira Dukljanskog nakon 1215. godine, tj. prijenosa njegovih moštiju iz Krajine u Drač, kada ih je zaplijenio despot Epira Mihailo I Anđeo Duka, nemamo zadugo nikakvih spoznaja. U nedavno objavljenom *Sinodiku cara Borila* iz 1211. godine nalazi se Vladimirovo ime na spisku bugarskih vladara između Gavrila Radomira i Jovana Vladislava.¹⁷ Od tog vremena pa do uspostavljanja Zetske pravoslavne mitropolije u obnovljenom Manastiru Prečiste Krajinske krajem XIV vijeka nemamo pisanih izvora, što ne znači da je kult svetog kneza Vladimira nestao iz crkvenih knjiga i narodne memorije. Naprotiv, sjećanje na dukljanskog kneza opstalo je u narodnom

¹³ *Gesta regnum Sclavorum* (komentar Tibor Živković), tom II, Istorijski institut Beograd i Manastir Ostrog, Beograd, 2009, str. 268–269.

¹⁴ B. Bojović, *Kraljevstvo i svetost, Politička filozofija srednjovekovne Srbije*, Beograd, 1999, str. 34.

¹⁵ F. Milobar, *Dukljanska kraljevina*, Glasnik Zemaljskog arhiva, Sarajevo, 1899/1900, Cetinje, 2000, str. 679. (reprint)

¹⁶ B. Bojović, *op. cit.*, str. 69. i 100.

¹⁷ A. Radoman, *Dva sigilografska izvora za istoriju Duklje X/XI vijeka*, Zbornik radova „Vojislavljevići”, Cetinje — Podgorica, 2015, str. 290.

sjećanju, o čemu svjedoče mletački dokumenti iz 1406. i 1426. godine, u kojima se spominje lokalitet Sveti Vladimir, na području današnje ulcinjske opštine, odnosno nekadašnje župe Oblik, koja je bila pod jurisdikcijom svačkog biskupa. Na istoj lokaciji, izvještaji barskih nadbiskupa iz XVII i XVIII vijeka bilježe postojanje katoličke crkve svetog kralja Vladimira. Do prve polovine XIX vijeka, mjesno stanovništvo je na utorak, poslije Duhova, organizovalo narodnu procesiju ka vrhu brda Vladimir, gdje se, po njihovom vjerovanju, nalazila kraljeva crkva.¹⁸

Tek sa razvojem kulturno-prosvjetnog života u Knjaževini Crnoj Gori, kult svetog kneza Vladimira nadilazi lokalne okvire i vraća se u kolektivno pamćenje crnogorskog naroda. Grupa uglednih ličnosti sa Cetinja 1914. godine osniva *Društvo Svetog Vladimira*, čiji je zadatak bio da pomaže i školuje djecu ratnih invalida i u ratu poginulih Crnogoraca. Ovo prosvjetno-humanitarno društvo, pod istim nazivom, 1927. godine obnovilo je svoj rad i u Kraljevini SHS.¹⁹

Prijenos moštiju, prvo u Drač, a zatim u Elbasan, vjerovatno je uslovio pojavu grčke legende o našem svecu, koja je prvi put publikovana od strane dračkog arhiepiskopa Kozme 1690. godine, prema jednom izgubljenom slovenskom originalu. Sve do pojave venecijalnog izdanja grčke službe Svetog Jovana Vladimira (1690) nemamo nikakav dokument koji govori o njegovoj kanonizaciji od strane carigradske crkve. Žitije i služba na grčkom jeziku sadrže prilične istorijske kontradikcije (na primjer, Vladimir je sin Nemanjin) i u potpunosti se razlikuju od katoličke verzije koja je prenesena u djelu Popa Dukljanina. Uostalom, čin Vladimirove smrti je različito prikazan u katoličkoj i grčkoj verziji žitija ovog sveca.²⁰ Zbog nepoznavanja određenih istorijskih činjenica vezanih, prije svega, za prijenos njegovih moštiju, već od XVII stoljeća počinje preoblikovanje Vladimirovog žitija u svrhu političko-crkvenih interesa, koje traje do današnjeg dana, đe ga autori smatraju bugarskim, makedonskim, srpskim ili hrvatskim svetiteljem, zaobilazeći notornu istorijsku činjenicu da je rođen, živio, vladao i sahranjen u svojoj prijestolnici Krajini u Duklji, odnosno današnjoj Crnoj Gori.²¹

¹⁸ M. Jačov, *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima*, 1622–1644, SANU, Beograd, 1986, str. 543; I. Jovović, *Prilozi za istoriju Barske nadbiskupije*, Bar, 2012, str. 258; M. Gušić, *Na brdu Vladimir i Šaskom jezeru, Naše Planine, Hrvatski palinarski savez*, god. XII, br. 3–4, Zagreb, 1960, str. 50.

¹⁹ *Društvo Svetog Vladimira*, *Zapisi*, časopis za nauku i književnost, sv. 4, godina I, oktobar 1927, Cetinje, 1927, str. 249.

²⁰ Č. Marjanović, *Sveti Jovan Vladimir*, Beograd, 1925, str. 65.

²¹ R. Rotković, *Crna Gora i Dušanovo carstvo*, Cetinje, 1997, str. 61.

Takođe, u mnogim izvorima i literaturi, kao i u pojedinim enciklopedijskim jedinicama, Vladimir se nekritički intituliše kraljem umjesto knezom. Za Vizantiju pored cara u carskoj hijerarhiji nije mogla postojati titula „rex”, jer je ona u etimološkom smislu označavala vladara, a ne kralja. Carska administracija je dodjeljivala oblasnim vladarima druge titule, poput arhonta, toparha, protospatora, protosevasta i ekusijasta, kako je Carigrad, prema dostupnim izvorima, intitulisao pojedine vladare iz dinastije Vojislavljevića.²² Isto tako, Vladimir se ne može nazvati zetskim knezom jer do njegove smrti u istorijskim izvorima ne nailazimo na pojam Zete, koji se prvi put spominje poslije 1042. godine.²³

Kao što je navedeno, ime Jovana Vladimira se prvi put pojavljuje u natpisi- ma iznad vrata manastirske crkve nedaleko od Elbasana koju je obnovio 1383. godine albanski velikaš Karlo Topija. Do spajanja imena dva sveca — Jovana i Vladimira, došlo je, kako se vidi iz natpisa, kada je albanski velikaš Karlo Topija, iako katolik, obnovio porušeni pravoslavni Manastir Svetog Jovana (Šin Don) i u njemu smjestio mošti Svetog Vladimira. Malo je poznata činjenica da su u Manastiru, gdje je donedavno počivao Sveti Vladimir, ktitorski zapisi na tri jezika — grčkom, slovenskom i latinskom. Pod patronatsvom Ohridske arhiepiskopije njegovao se i širio kult Jovana Vladimira, i vremenom dobio novi oblik, što prepoznajemo u freskama, ikonama, bakrorezima i drugim likovnim formama u crkvama i manastirima Albanije, Makedonije, Bugarske, Grčke, Svete Gore, a Vladimirov lik je prikazan i u Manastiru Svete Katarine na Sinaju. Kult Svetog Vladimira je nakon iseljavanja pravoslavnog cincarsko-vlaškog elementa tokom XVIII vijeka iz istočne Albanije stigao do prostora Habsburške monarhije, a na osnovu jedne izgubljene crkvene knjige *Služba i Žitije cara Jovana Vladimira Bugarskog i Ilirskog* iz 1716. godine zaključujemo da je ovaj kult dospio i do Rusije. Njegovo žitije i služba na grčkom jeziku nekoliko puta su štampani od kraja XVII do sredine XIX vijeka.²⁴

Sa zapadne strane, zahvaljujući radnjama dubrovačkih i dalmatinskih istoričara i književnika iz poznog srednjeg vijeka, sjećanje na Svetog Vladimira se oživljava na istočnoj obali Jadrana, a preko njihovih recepcija hagiografija ovog vladara i sveca je trajno sačuvana. Preko *Ljetopisa Popa Dukljanina* u djelima

²² P. Lekić, *Kontekstualizacija istorije Duklje XI vijeka*, Zbornik radova „Vojislavljevići”, Cetinje — Podgorica, 2015, str. 325–327.

²³ *Vizantijski izvori za istoriju Jugoslavije*, tom III, Beograd, 1966, str. 210–213.; Vidi: Jiriček K. — Radonić J., *Istorija Srba*, Druga knjiga (kulturna istorija), Beograd, 1978, str. 69.

²⁴ S. Cvetkovski, *Portreti Svetog (Jovana) Vladimira u umjetnosti Balkana od XVII do XX vijeka*, *Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016*, „Fondacija Sveti Petar Cetinjski” i Narodni muzej Crne Gore, Podgorica, 2016.

Marka Marulića, Mavra Orbinija i Ivana Lucića sačuvani su djelovi životopisa svetog kneza Vladimira. Preko Orbinijevog djela, *Ljetopis Popa Dukljanina* je ubrzo postao intelektualna svojina kulturnih krugova u Zapadnoj Evropi.²⁵ To zaključujemo na osnovu naučne analize jednog od najznačajnijih Šekspirovih djela, drame *Oluja* (*The Tempest*), gdje je krajnji izvor fabule ovog djela bilo upravo ono poglavlje *Ljetopisa Popa Dukljanina* u kojem se pripovijeda o odnosu Vladimir — Kosara — Samuilo.²⁶

Orbinijevo i Lučićevo izdanje *Ljetopisa* bili su povod katoličkom sveštenstvu u XVIII stoljeću, od Vitezovića, Kačića Miošića pa do Bedekovića, da u svojim radnjama reanimiraju i reafirmišu kult Svetog Vladimira među katoličkim klerom i pukom. Tako se javljaju djela na samom početku XVIII vijeka, tj. književne forme pisane u duhu panslovenstva, poput religijsko-didaktičkog epa *Bogatstvo i ubožtvo, Velepjesan u 30 pjevanjah* splitskog pjesnika Jeronima Kavanjina, u kojem opjevava slovenske kraljeve, a njegovo 13. pjevanje posvećeno je Vladimiru i Kosari.²⁷ U opusu Julija Bajamontija, još jednog splitskog pjesnika i polihistora, nailazimo krajem XVIII stoljeća na prevode južnoslovenskih herojskih spjevova na italijanski jezik, uključujući i pjesmu *Kako je Vladimir, kralj Slovena, bio oslobođen kada ga je zarobio Samuilo, kralj Bugarske*.²⁸

Veliki stvaralac perioda ilirizma Petar Preradović napisao je operski libreto u četiri čina *Vladimir i Kosara* 1873. godine, s tim što je prilično izmijenio fabulu proizašlu iz „dalmatinske” tradicije.

Preko književnih ostvarenja kult Svetog Vladimira stigao je do Slovenije. U *Ilirskom listu* (*Illyrisches Blatt*), koji je izlazio na njemačkom jeziku kao dodatak ljubljanskih novina za nauku, zabavu i obrazovanje, 1831. godine objavljena je pjesma o Vladimiru i Kosari (*Wladimir und Cossara*). Njen autor je J. N. Aschman. Dvije decenije kasnije, u duhu ideje jugoslovenstva (ilirizma), utemeljen je patriotski časopis „Slovenska bčela” 1851. godine, a već od prvog broja započeto je objavljivanje novele u nastavcima *Vladimir in Kosara* (*Izvir-*

²⁵ H. Dragić, *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj i crnogorskoj tradiciji*, Lingua Montenegrina, god. III, br. 5, Cetinje, 2010, str. 518–519.

²⁶ J. Torbarina, *Pamotićev „Pavlimir” i Shakespeareova „Oluja”*, Dani Hrvatskog kazališta, Građa i raprave o hrvatskoj književnosti, vol. 4, n. 1, Svibanj, 1977, str. 26–28.

²⁷ J. Kavanjin, *Bogatstvo i ubožtvo, Velepjesan u 30 pjevanjah*, Zagreb, 1861.

²⁸ M. Martin, *Guilio Bajamonti e le narodne pjesme della tradizione dei guslari Dalmato-Bosniaci*, Il presente lavoro e la rielaborazione del testo presentato all'Atelier del Dottorato di ricerca in Musicologia e Beni Musicali dell'Università di Bologna..., Ravenna il 15–17 ottobre 2007.

na povest), tada mladog autora Luke Sveteca, alias Podgorski, gdje je napravljena poveznica sa gotovo zaboravljenom hiljadugodišnjom prošlošću.²⁹

Tokom XIX vijeka romantičarske interpretacije svetačke legende o Svetom Vladimiru zastupljene su u srpskoj književnosti. Riječ je o tekstovima koje svrstavamo u žanr istorijske drame, čija naracija je bila pogodna za rasvjetljavanje maglovitog lika davno zaboravljene prošlosti. Vladimirov lik postao je umjetnička inspiracija u istorijskim dramama Lazara Lazarevića (*Vladimir i Kosara*: drama u III akta) iz 1829. godine i Jovana Sterije Popovića (*Vladislav*: žalosna igra u pet dejstva) iz 1843. godine i u istorijskoj pripovijeci Stevana Sremca (*Vladimir Dukljanin*), objavljenoj 1888. godine.³⁰

Dakle, ne samo liturgija nego i književnost i umjetnost uzdignile su kult svetog kneza Vladimira na rang kulturološke vrijednosti južnoslovenskih i balkanskih naroda. Kako o dukljanskom knezu postoji neuporedivo više hagiografske povijesti nego verifikovanih istorijskih podataka, to je uticalo da njegovo autentično ime sadrži apendiks kod pojednih naroda. Tako je naziv ovog sveca kod Makedonaca i Srba *Jovan Vladimir*, Hrvata i Bugara *Ivan Vladimir*, a Albanaca *Djon Vladimiri*. Međutim, u *Ljetopisu Popa Dukljanina*, krsnom listu crnogorske istorije i književnosti i jednom od najznačajnijih srednjovjekovnih djela Južnih Slovena, ime dukljanskog kneza, kao ličnosti s kraja X i početka XI vijeka, jeste VLADIMIR, što ujedno potvrđuju i vizantijski izvori toga doba.³¹

Sve gore spomenuto jasno svjedoči da kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog može biti uporišna tačka za ponovno sagledavanje i preispitivanje kulturne istorije Balkana. U tom smislu treba podržati već uspostavljeni međunarodni projekat *Putevima svetog kneza Vladimira*, u cilju ne samo institucionalnog povezivanja nego i međusobnog upoznavanja balkanskih naroda, koji ne dijele samo isti prostor već imaju u značajnom omjeru i zajedničku baštinu. Jedna od tih neizostavnih sastavnica jeste kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog.

ZAKLJUČAK

Malo je tema koje su toliko dugo prisutne u narodnom predanju, istoriografskim djelima, književnim i umjetničkim ostvarenjima kao što je to slučaj

²⁹ J. N. Aschman, *Wladimir und Cossara*, Illyrisches Blatt, n. 49, December, 1831; L. S. Podgorski, *Vladimir in Kosara (Izvirna Povest)*, Slovenska bčela, Celovec, 1851.

³⁰ S. Filipović Trajković, *Interpretacije života Svetog Vladimira u 19. veku*, Etnoantropološki problemi, god. 9, Beograd, 2014, str. 723–761.

³¹ I. Jovović, *Kult svetog kneza Vladimira Dukljanskog u Crnoj Gori i susjedstvu, Dukljanski knez Sveti Vladimir 970–1016 (1000 godina crnogorske državnosti)*, Fondacija „Sveti Petar Cetinjski” i Nova Pobjeda, Podgorica, 2016, str. 86–87.

sa svetim dukljanskim Knezom Vladimirom (970–1016). U proteklih hiljadu godina njegov kult je nastao i opstajao uporedo u narodnoj tradiciji i crkvenoj liturgiji, nalazio se između dokumentarne fikcije i istorijske zbilje. U osnovi, kult svetog kneza Vladimira je značajna poveznica Istoka i Zapada, medijum u kojem se susrijeću i prožimaju različiti narodi, kulture i religije.

Riječ je o svecu nepodijeljene Hristove crkve, koji ima latinski i grčki živopis, zasnovan na izvornom staroslovenskom, izgubljenom, predlošku. Međutim, ne samo liturgija nego i književnost i umjetnost uopšte uzdigle su kult svetog kneza Vladimira na rang kulturološke vrijednosti južnoslovenskih i balkanskih naroda. Po svojoj strukturi kult Svetog Vladimira Dukljanskog oplemenjuje riznicu evropske civilizacije, a ujedno korespondira sa savremenim konceptom građanskog društva.

Ivan JOVOVIĆ

SAINT PRINCE VLADIMIR DOCLEAN — THE MILLENNIUM
PERSONALITY OF THE BALKANS

Summary

The cult of saint Doclean Prince Vladimir represents important pointer in the development of the contemporary Montenegrin spiritual and state identity. Vladimir's cross is the bond with deepest layers of our collective memory. However, due to historic circumstances, the Vladimir's cult has lost its' primary significance on the Montenegrin territory over time, though it stayed preserved throughout the centuries within local population, on the area of Bar and Ulcinj.

The reaffirmation of Vladimir's cult happens with the moving of his relics from Krajina, first to Drač, and later to the orthodox monastery Šin Đon near Elbasan, when in the same time his original script was redesigned. From the end of the XIV century in the hagiographic scriptures appears by the name Jovan (Ivan) Vladimir.

For the survival and spreading of this cult the merit goes to Ochrid Archdiocese. His image is painted on numerous orthodox churches and monasteries in the Balkan area, and his portraits, due to the displacement of Vlach and Cincar element during the XVIII century, have reached the Danube countries. Through historical-literary creation of catholic cleric made during the XVII and XVIII century, the Vladimir cult is being present also in the territory of today's Croatia.

Because of the specific religious-national ritual which has been performed over centuries on the St. Trojica Day or on Duhovi at Rumija, on 22 May by the old and on 4 June by new calendar, in the orthodox monastery of Jovan Vladimir near Elbasan around the saint's shrine, his cult has acquired ecumenical characteristics, thus gaining the international significance, too.